

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE ANTAKYA'DA AİLENİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI (19. YÜZYILIN SONLARINDAN 20. YÜZYILIN BAŞLARINA KADAR)*

SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE OF THE FAMILY IN ANTAKYA: ACCORDING TO COURT RECORDS (FROM THE END OF THE 19TH CENTURY TO BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

Ömer ÖNAL**
Işıl IŞIK BOSTANCI***

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 15/06/2022 Düzeltme/Revised: 27/06/2022 Kabul/Accepted: 28/06/2022

Araştırma Makalesi/Research Article

Atf / Cite as: Önal, Ö. ve Işık Bostancı, I. (2022). Şer'iyeye Sicillerine Göre Antakya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (19. Yüzyılın Sonlarından 20. Yüzyılın Başlarına Kadar). *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 76-91.
<https://doi.org/10.52735/bellek.1131317>

ÖZ

Bulunduğu zamana ve coğrafyaya göre değişiklikler gösteren aile kurumu, bir taraftan toplumun kültür yapısına göre şekillenirken diğer taraftan da toplumun sosyal ve ekonomik yapısını şekillendirir. Bu nedenle bir devletin tarihini anlayabilmek için o devletin toplum yapısını, toplum yapısını anlayabilmek için ise aile yapısını anlamak gerekir. Farklı millet ve inanç sistemlerini, geniş bir coğrafyada yüzyıllarca bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısının incelenmesi de bu yönüyle önem kazanmaktadır.

Yaklaşık 400 yıl Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında kalan, Müslüman nüfus yanında gayrimüslim nüfusu da barındıran Antakya'da ailenin sosyo-ekonomik yapısına ilişkin bazı çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar, 18 yüzyıl ile 19. yüzyılın son çeyreği arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu tarihten sonrasına ait özgün bir çalışma bulunmamaktadır. Yapılan bu çalışmayla mevcut eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın temel kaynağını, 1876-1911 yılları arasında 40 ile 53 numaralar arasındaki toplam 14 adet Antakya Şer'iyeye Sicili oluşturmaktadır. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarını kapsayan dönem içerisinde Antakya'da bulunan ailelerin sosyo-ekonomik yapıları; mahkeme kayıtlarına yansıyan nikâh, mehir, boşanma, çocuklar için vasi ve

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca yüksek lisans tezinden üretilen bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmemektedir.

** Doktora Öğrencisi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD., omeronal3179@gmail.com., ORCID: 0000-0003-2538-3522.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, i.i.bostanci@gmail.com., ORCID: 0000 0003 1518 7237.

nafaka tayini gibi dava örneklerinden; ailelerin çocuk sayıları, eş durumları, gelir düzeyleri, bırakılan miras, yaşadıkları evler ve kullandıkları eşyalar ise tereke kayıtlarından örneklerle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu dönem içerisinde Antakya’da; birden fazla kadın ile evli olan kişiler olmakla birlikte evliliklerin genelde tek eşle yapıldığı, ailelerin ortalama 3-4 çocuk sahibi olup hane nüfusunun 5-6 kişiden oluştuğu, evliliklerin boşanma ile sonuçlanması durumunda genellikle çocukları ve kadınları koruyan nafaka gibi tedbirlerin bazen erkekler için de kullanıldığı, ailelerin daha çok orta gelir düzeyine sahip olup ortalama miras değerlerinin 7-8 bin kuruş arasında olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antakya, Şer‘iyye Sicili, Aile, Sosyal Yapı, Ekonomik Yapı

EXTENDED SUMMARY

History refers to the past of humanity as whole, not just political and military events. Accessing real information, establishing connections between events and making correct evaluations is only possible with this holistic perspective. Achieving the whole can be achieved by bringing together larger parts that have smaller parts in themselves. From this point of view, local history studies gain importance in Ottoman history studies with their economic and social dimensions.

Antakya, which faal under Ottoman rule in 1516, attracted the attention of researchers because it has a deep-rooted history and is on the trade route, and has been the subject of many researches in this respect. The main source of these researches was generally the Antakya court records. Court records are important sources for local history studies, as they are court records that reflect the official correspondence of the kadıs or the appointed regents with the state headquarters, the edicts and provisions concerning the local governments, the complaints and wishes of the people in the place they belong. They also reflect the economic and social life of the place where it is located. The heritage records (*tereke*) included in them contain information about many subjects to understand the Ottoman family structure. It is possible to access information from these records such as identity of the deceased, his origin, profession and duties, the amount and distribution of his wealth, movable and immovable properties, cash and jewelry items, family status, number of spouses and children, slaves and concubines, mahr and alimony, residence, the goods in it and their prices, clothing.

Existing studies based on Antakya court records cover the period from the 18th century to the last quarter of the 19th century. There is no original study written on the socio-economic structure of the family in Antakya after this date. With this article, it is aimed to eliminate the existing deficiency. The main source of the research consists of a total of 14 Antakya court records, between the years 1876-1911, between numbers 40 and 53. However, there are many heritage records in these court records. For this reason, 96 heritage records in court records numbered 40, 45, 50 and 53 with certain period intervals were used for statistical data.

The socio-economic structures of families in Antakya during the late 19th century and early 20th century were determined from the examples of cases such as marriage, mahr, divorce, determination of guardian and alimony for children, which are reflected in the court records; The number of children, spouses, income levels, inheritance, the houses they live in and the goods they use are from the heritage records.

As in other regions of the Ottoman Empire, the family structure in Antakya was shaped within the framework of Islamic law. The court conducted a fair operation in all matters concerning the family. According to the examined heritage records, the average population of families in Antakya between the end of the 19th century and the beginning of the 20th century is around 5-6 people. The maximum number of children in Muslim families is 13, and in non-Muslim families it is 5. There is not much difference in the ratio of boys and girls. Although there are people who are married to more than one woman, it is seen that marriages are generally monogamous.

Measures such as alimony, which usually protect children and women in the event that marriages end in divorce, were sometimes used for men as well. Children are protected financially and socially. Usually, a parent guardian is appointed. In the case of a guardian other than the mother and father, a close relative was preferred, and in the absence of a relative, a qualified and reliable person is preferred. As understood from the records, this practice is similar in Muslim and non-Muslim families.

According to the examined heritage records, the highest inheritance value is 108,209 kuruş 10 para, and the lowest inheritance value is 117 kuruş 10 para. The average inheritance value of families living in Antakya is between 7-8 thousand kuruş. The economic situation of the families living in the rural part of the Antakya district is lower than the ones living in the district center. The source of livelihood of the families living in the center is craft and trade, while those living in the villages are agriculture and animal husbandry.

The places where the family lives in the center are more valuable than those in the rural areas. While this value is 15,000 kurus in the center, it is 900 kurus in the rural areas. The items used in the dwellings are often in a simpler appearance in the villages in terms of both quality and quantity.

Keywords: Antakya, Court Records (Sharia Registry), Family, Social Structure, Economic Structure

GİRİŞ

Tarihin hem kaynağı hem de hedefi insandır. İnsan geçmişte ne ile ilgilenmişse veya insanı ne ilgilendirmişse tarihin konusunu oluşturur. Bir diğer deyişle tarih sadece siyasi ve askeri olaylar değil, bütün olarak insanlığın geçmişini ifade eder¹. Gerçek bilgiye ulaşabilmek, olaylar arasındaki bağlantıları kurabilmek ve doğru değerlendirmeleri yapabilmek ancak bu bütüncül bakış açısıyla mümkündür. Bütüne varabilmek ise kendi içinde daha küçük parçaları olan büyük parçaların bir araya getirilmesiyle olabilir. Bu noktadan hareketle Osmanlı tarihi araştırmalarında da ekonomik ve sosyal boyutlarıyla yerel tarih araştırmaları önem kazanmaktadır.

1516 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Antakya, gerek köklü bir tarihe sahip olması gerekse ticaret yolu üzerinde bulunması nedeniyle araştırmacıların ilgisini çekmiş ve bu yönüyle birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmaların ana kaynağını genellikle Antakya Şer'iyye Sicilleri² oluşturmuştur. Şer'iyye sicilleri; kadınların veya yerlerine tayin edilen naiplerin devlet merkezi ile yaptıkları resmi yazışmaları, yerel yönetimleri ilgilendiren ferman ve hükümleri, ait olduğu yerdeki halkın şikâyet ve dilekleri ile bulunduğu yerin ekonomik ve sosyal hayatını yansıtan mahkeme kayıtları olması bakımından yerel tarih çalışmaları için önemli kaynaklardır³. Şer'iyye sicilleri içerisinde yer alan tereke kayıtları ise Osmanlı aile yapısını anlamaya yönelik pek çok konu hakkında bilgiler içerir⁴. Bu kayıtlardan; ölen kişinin kimliğinin yanında kökeni, meslek ve görevleri, servetinin miktarı ve dağılımı, menkul ve gayrimenkul malları, nakit para ve ziynet eşyaları, aile durumu, eş ve çocuk sayısı, köle ve cariyeleri, mehir ve nafakaları⁵, oturduğu mesken, içindeki eşyalar ve fiyatları, giyim kuşam malzemeleri gibi bilgilere ulaşmak mümkündür⁶.

Antakya Şer'iyye Sicilleri esas alınarak yapılan mevcut çalışmalar, 18. yüzyıl ile 19. yüzyılın son çeyreğine kadarki dönemi kapsamaktadır. 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarını

¹ Mustafa Öztürk, *Tarih Felsefesi*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2010, s. 23-24.

² Antakya'ya ait toplam 54 adet şer'iyye sicili bulunmakla birlikte numaralandırma işlemi yapılırken H. 1225-1227 tarihli kayıtların bulunduğu defter 13, H. 1227-1229 tarihli kayıtların bulunduğu defter de 13/1 olarak numaralandırıldığı için Antakya'ya ait son şer'iyye sicilinin numarası 53'tür. Bkz. Mehmet Yusuf Çelik, "Antakya Şer'iyye Sicilleri", *Hatay Araştırmaları II*, (Ed: Ahmet Gündüz – Selim Kaya), Antakya 2016, s. 42, 47, 60, 62.

³ İmran Demirbaş Şahin, "Şer'iyye Sicillerinin Önemi ve Çanakkale Şer'iyye Sicilleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, C.3, S.3, 2005, s. 137; Çelik, "Antakya Şer'iyye Sicilleri", s. 41.

⁴ Said Öztürk, "Osmanlı Ailesinde Çok Evlilik", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 110, 1996, s. 54.

⁵ Tahsin Özcan, "Muhallefât", <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhallefat>, Erişim Tarihi: 29.05.2022.

⁶ Tereke kayıtlarında sadece mirasçı konumunda olanlar belirtilmiştir. Aynı aile çatısı altında yaşasa bile yakın akrabalarından amca, hala vs. gibi kişiler terekelerde gösterilmemiştir. Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Toplumunda Aile", *Günümüzde Aile, Uluslararası Aile Sempozyumu (2-4 Aralık 2005 İstanbul)* (ed. Ömer Çaha), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 169. Aile tanımının kültür ve zamana göre değiştiğini iddia eden Ferhunde Özbay'a göre; "Ampirik çalışmalarda 'aile', kan ya da evlilik bağının birleştirdiği, aynı kazandan yiyen bireyler grubu olarak tanımlanır. Aslında bu tanımla, ya yalnızca aynı hanede yaşayan aileler ya da yalnızca ailelerden oluşan haneler ölçülmektedir. Örneğin ailelerinden ayrı yaşayan bireyler bu ailelerin üyeleri olarak değil, ayrı haneler olarak kabul edilir..." bkz. Ferhunde Özbay, *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 79. Niyazi Berkes'ten alıntı yapan Alan Duben de köylülerin aynı evin çatısı altında bulunan ırgat, yanaşma, çırak ve hizmetkârları genellikle hanenin bir ferdi olarak görmediklerini, fakat kentlerde bazı hizmetkârların ailenin bir üyesi olarak görüldüğünü belirtir. Alan Duben, *Kent, Aile, Tarih*, (çev. Leyla Şimşek), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 111. Bu durum elde edilen istatistiksel verilerdeki hata payını arttırmaktadır.

kapsayan dönem içerisinde bir yüksek lisans çalışması⁷ dışında, özellikle Antakya’da ailenin sosyo-ekonomik yapısına ilişkin herhangi bir esere rastlanmamıştır. Yapılan bu çalışmayla literatürdeki eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya konu olan dönem içerisinde Antakya’daki ailelerin sosyo-ekonomik yapısını tespit edebilmek için 1876-1911 yıllarını içeren 40 ile 53 numaralar arasındaki toplam 14 adet Antakya Şer’iyye Sicili’nden faydalanılmıştır. Ancak bu sicillerde var olan tereke kayıtlarının fazlalığı sebebiyle istatistiksel veriler için belirli dönem aralıklarına sahip 40, 45, 50 ve 53 numaralı sicillerde yer alan 96 adet tereke kaydı kullanılarak örnekleme yoluna gidilmiştir.

1. Ailenin Oluşumu / Evlenme

Osmanlı Devleti’nde aile kurumunu değerlendirirken devletin sahip olduğu toprakların genişliği ve inanç bakımından İslâmiyet’in, Hristiyanlığın ve Museviliğin yanında bu dinlerin farklı yansımalarının var olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir⁸. Gayrimüslim ahali, aile hukuku ile ilgili olan evliliğin gerçekleştirilmesi ve sona erdirilmesi, mehir, çeyiz vb. konularda kendi dini kurallarına tabi tutulmuşlardır⁹. Müslüman ahali için ise İslam hukuku geçerli olmuştur. İslam hukukunda, önemli bir engel olmadığı sürece bekâr bir kızla bekâr bir erkeğin evlenmesi dini bir yükümlülük olarak kabul edilmiş ve aile kurumu kutsal sayılmıştır. Ailenin kurulabilmesi için evlenmenin, evlenmenin olabilmesi için de nikâh akdinin yapılması şarttır¹⁰. Müslüman kadın ve erkek şer’î mahkemelere bizzat gelerek nikâh akdini şahitler huzurunda gerçekleştirebildikleri gibi kendileri gitmeden şahitler huzurunda vekil tayin ettikleri kişiler aracılığıyla da yaptırabilmişlerdir. Nikâh akdinin mahkemede yapılması gibi bir zorunluluk söz konusu değildir. Mahkemeye müracaat edilmesi halinde şer’î mahkemeden bir görevli, evlenecek kişilerden birinin evine giderek şahitler huzurunda nikâh akdini gerçekleştirebilmiştir¹¹.

Osmanlı sosyal yaşamında evliliğin çerçevesini büyük oranda Sünnî İslam hukuk anlayışı çizmiştir. Bu hukuk anlayışına göre aile kuracak olan kişilerin rızası olmadan aile kurumu oluşturulamazdı. Bunun yanında evlenecek kişilerin velilerinin rızasının alınması da söz konusuydu. Özellikle evlenecek kızların ya da kadınların kendi rızaları dışında evlendirilmeleri son derece ender olarak görülmekteydi¹². Kendi rızası dışında bir evlenme durumuna zorlandıkları zaman kadınlar, mahkemeye başvurmakta ve şikâyetlerini dile getirmekteydiler. Bu durumu Antakya özelinde görmek de mümkündür. Örneğin; 23 Eylül 1899 tarihinde Antakya’nın Mekabiros köyünden Ahmet kızı Vesile, mahkemeye başvurarak kendisine evlenme ile ilgili baskıda bulunan Abdulvahid adlı bir şahıstan şikâyetçi olmuştur. Bu şikâyet üzerine davaya konu olan kişilerle görüşülmüş ve Abdulvahid, Vesile’ye nikâh ile ilgili baskı ve taarruzdan men edilmiştir¹³. Ancak bu tür örneklere rağmen Osmanlı Devleti’nde ergenlik

⁷ Mehmet Yusuf Çelik, 50 No’lu Antakya Şer’iyye Sicili (H.1316-1318 / M. 1898-1901), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2012.

⁸ M. A. Aydın, “Osmanlı Toplumunda Aile”, s. 166.

⁹ Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 14.

¹⁰ Rifat Özdemir, “Kırşehir’de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı”, *Osmanlı Araştırmaları IX*, İstanbul 1989, s. 109-110.

¹¹ R. Özdemir, “Kırşehir’de Ailenin ...”, s. 111; Muallâ Kavuncu, “Osmanlılarda Aile ve Kadın”, *Dini Araştırmalar*, C. II, S. 4, 1999, s. 161. Osmanlı toplumunda nikâhların her ne kadar resmî memurlar tarafından kıyılmasına özen gösterilmişse de İslam hukukunda nikâh akdi için aranılan şartların gerçekleştiği her nikâh geçerlidir. Nikâhın bir hukukçu veya din adamının huzurunda kıyılması şartı yoktur. Buna rağmen nikâhın toplum hayatındaki önemi sebebiyle erken dönemlerden itibaren nikâhın hukuki yönünü bilen ve önüne gelen evlilikte bunun gerçekliğini araştıran bir meslek adamının huzurunda yapılmasına özen gösterilmiştir. Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985, s. 85.

¹² Abdurrahman Kurt, “Osmanlı Aile Yapısı”, *Muhafazakâr Düşünce*, C.8, S. 31, 2012, s. 124.

¹³ Antakya Şer’iyye Sicili (AŞS), 53, 82/186.

öncesi yapılan evliliklerde ailelerin kızları için eş seçiminde baskın oldukları düşüncesi, mahkemelerde vekil ile yapılan nikâh işlemlerine dayandırılarak vurgulanmaya çalışılmıştır.¹⁴

Kadının evlendikten sonra ekonomik yaşamının garanti altına alınması için nikâh akdi sırasında evlenecek erkek tarafından kadına; para, eşya ya da ekonomik değeri olan bir mülk mehir ismiyle verilir. Mehir miktarı dönemin şartlarına ve maddi olanaklara göre değişmekteydi. Mehirin tamamı nikâh anında ödenebileceği gibi tamamının veya bir kısmının ödenmesi daha sonraya bırakılabilirdi. Bir kısmının peşin (mehr-i muaccel), kalanının daha sonra (mehr-i müeccel) ödenmesi genel bir uygulamaydı.¹⁵ Bu konuya ilişkin Antakya Şer'iyeye Sicilleri'nde birçok kayıt bulunmaktadır. Örneğin; Antakya kazasının Saylıca köyünde 30 Ağustos 1877 tarihinde Yusuf kızı Fattum ile aynı köyden Süleyman oğlu Diyab arasında yapılan nikâh tescili işleminde mehir bedelleri mahkeme huzurunda beyan edilerek kayıt altına alınmıştır. Buna göre mehr-i muaccel bedeli 300 kuruş, mehr-i müeccel bedeli ise 200 kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁶ Yine, 31 Ağustos 1899 tarihinde Antakya'nın Mişrakiye köyünden Mustafa oğlu Mehmet, Nehr-i Kebir köyünden Hasan kızı Hasna'yı 600 kuruş mehr-i muaccel ile nikâhlanmıştır.¹⁷

Kayıtlarda bazen mehir ifadesi, mehr-i müeccel ya da mehr-i muaccel yerine “*nikâh akdine mukabil*” olarak da ifade edilmiştir. 24 Ocak 1911 tarihli belgede Antakya'nın Harbiye köyünden Ali oğlu Hasan isimli kişi, nikâh akdi için kızın babasına 2.550 kuruş para verdiğini ancak kızın kendisine verilmediğini beyan ederek mahkemeye başvurmuş, ya nikâh akdine karşılık ödemediği paranın ya da kızın kendisine teslimini istemiştir. Fakat şahitler, Hasan tarafından verilen bir miktar nakit para ve eşyanın sadece 1.150 kuruş tutacağını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine mahkeme heyeti, kızın babasının nikâh akdine karşılık aldığı ve şahitlerin belirttiği 1.150 kuruşu Hasan'a ödemesine karar vermiştir.¹⁸

Kimi zaman evlilik öncesi nikâh sözü verilerek mehir miktarı önceden alınmıştır. Ancak nikâh işlemi yapılmayıp taraflar arasında anlaşmazlık yaşanarak verilen para inkâr edildiğinde dâva konusu olmuştur. Tarafları dinleyen mahkemeler şahitlerin ifadeleri sonucunda karar vermiştir. Örneğin; 11 Eylül 1889 tarihinde Yusuf oğlu Hacı Abdülfettah nikâhlanmak için 491 kuruş 10 para verdiğini fakat nikâhın yapılmadığını, 341 kuruş 10 para alacaklı olduğunu belirterek mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme lehine sonuçlanmıştır.¹⁹

Evlilikle ilgili bir başka konu da masraflardır. Nikâhlanmak üzere namzet seçilen kız ile nikâh işlemi yapılmamasına rağmen masraflar yüzünden alacak davası ortaya çıkabilmekteydi. Dava, aracılardan müdahalesiyle çözümlenip mahkeme tarafından tescil edilebiliyordu. Bu durum ile ilgili Antakya'da da örnekler mevcuttur. Antakya'nın Rikâbiye Mahallesi'nde ikamet eden Abdullah oğlu Cabir, oğlunun nikâh öncesi masrafları için 1.000 kuruş harcadığını fakat nikâh gerçekleşmeyince aracılardan vasıtasıyla kızın ailesinin 400 kuruş vermesi karşılığında anlaştıklarını ve bu parayı aldığını mahkemeye tescil ettirmiştir.²⁰

Evlilikle ilgili değerlendirilmesi gereken bir diğer konu ise çok eşlilik. Osmanlı toplumunda birden fazla kadın ile yapılan evliliklerin sanılanın aksine tek kadın ile yapılan evliliklere göre sınırlı sayıda kaldığı söylenebilir. Örneğin İstanbul'da 1885 yılında birden fazla kadın ile yapılan evlilik oranı %2,51 iken 1907 yılında %2,16'ya düşmüştür. Birden fazla evliliklerin görülme sıklığı, kırsal kesime oranla ekonomik kaynakları daha geniş olan şehirli

¹⁴ M. A. Aydın, “Osmanlı Toplumunda Aile”, s. 167-176.

¹⁵ Mehmet Âkif Aydın, “Mehir”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehir>, Erişim Tarihi: 15.05.2022.

¹⁶ AŞS, 40, 121/400.

¹⁷ AŞS, 50, 75/217.

¹⁸ AŞS, 53, 332/892.

¹⁹ AŞS, 45, 66/137.

²⁰ AŞS, 45, 105/215.

ailelerde daha fazladır.²¹ İncelenen dönem içerisinde örnekleme yoluyla seçilen 92’si Müslüman, 4’ü gayrimüslime ait tereke kayıtlarından Antakya’daki çok eşliliğin oranı tespit edilmeye çalışılmıştır.²² Buna göre; terekesi kaydedilen iki Müslüman şahsın daha önce evlenip evlenmediğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.²³ Geriye kalan 90 Müslüman erkekten 73’ü tek eşli, 15’i iki eşli, 1’i üç eşli ve 1’i de dört eşlidir. Tek eşlilik oranı %81,11’dir. Gayrimüslim ailelerde ise çok eşliliğe rastlanmamıştır.

2. Ailelerdeki Çocuk Sayısı

Tereke kayıtlarında; vefat eden kişinin çocuklarının sayıları, cinsiyeti, büyüklük ve küçüklük durumları, eş ve çocuklarının adları, birden fazla kişi ile evli ise hangi çocukların hangi eşten dünyaya geldiği bilgileri de yer almaktadır. Antakya’daki ailelerin çocuk sayılarının tespitinde de örnekleme yoluyla seçilen tereke kayıtları esas alınmıştır. Bu kayıtlara göre Müslüman ailenin çocuk sayıları ve bu çocukların kaçının kız kaçının erkek olduğu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Müslüman Ailelerin Çocuk Sayısı

	Aile Sayısı	Erkek Çocuk Sayısı	Kız Çocuk Sayısı	Erkek ve Kız Çocuk Toplamı
Çocuksuz Aile	3			
1 Çocuklu Aile	14	5	9	14
2 Çocuklu Aile	16	14	18	32
3 Çocuklu Aile	12	26	10	36
4 Çocuklu Aile	12	28	20	48
5 Çocuklu Aile	12	28	32	60
6 Çocuklu Aile	10	31	29	60
7 Çocuklu Aile	3	7	14	21
8 Çocuklu Aile	1	3	5	8
9 Çocuklu Aile	3	13	14	27
10 Çocuklu Aile	1	2	8	10
11 Çocuklu Aile	1	5	6	11
13 Çocuklu Aile	2	10	16	26
Toplam	90	172	181	353

Kaynak: AŞS, 40, 45, 50, 53.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Antakya’da yaşayan Müslüman ailelerin çocuk sayılarının genellikle 1 ile 6 arasında değiştiği görülmektedir. 7 ve üzeri çocuğu olan aile fazla değildir. Toplam çocuk sayısının ailelere dağılım oranı ise 3,92’dir.²⁴ Kız ve erkek çocuk oranları arasında bariz bir fark yoktur. Çocukların %48,75’i erkek, %51,24’ü ise kızdır.

²¹ M. A. Aydın, “Osmanlı Toplumunda Aile”, s. 171.

²² AŞS, 40, 45, 50, 53.

²³ Her iki kişinin de belli bir varisi olmadığı için terekeleri Beytül-mal’a bırakılmıştır. AŞS, 45, 28/61, 59/125

²⁴ Yapılan araştırmalar, 19. yüzyılın sonlarında Anadolu’daki Müslüman ailelerin çocuk ortalamasının da yaklaşık değerlerde olduğunu göstermektedir. Bkz. R. Özdemir, “Kırşehir’de Ailenin ...”, s. 122, Nuri Köstüklü, “Osmanlı-Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (19. YY. Örnekleri Çerçevesinde)”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I, S. 1, 2008, s. 21-22.

Tereke kayıtlarından tespit edilen 4 gayrimüslim ailenin çocuk sayıları ise Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: *Gayrimüslim Ailelerin Çocuk Sayısı*

	Aile Sayısı	Erkek Çocuk Sayısı	Kız Çocuk Sayısı	Erkek ve Kız
Çocuksuz Aile	1			
1 Çocuklu Aile				
2 Çocuklu Aile	1		2	2
3 Çocuklu Aile				
4 Çocuklu Aile				
5 Çocuklu Aile	2	5	5	10
Toplam	4	5	7	12

Kaynak: AŞS, 40, 45, 50, 53.

Gayrimüslim ailelerde 2 çocuklu olan 1 ailenin 2 kız çocuğu, 5 çocuklu olan 2 aileden birinin 1 kız 4 erkek, diğerinin ise 4 erkek 1 kız çocukları vardır. Gayrimüslim ailelerdeki kız ve erkek çocuklarının oranı arasında da bariz bir fark bulunmamaktadır.

Müslüman ve gayrimüslim ailelerdeki çocuk sayısına anne ve babanın eklenmesiyle Antakya’da 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında hane nüfusunun ortalama 5-6 arasında olduğu söylenebilir. Tereke kayıtlarında, aile üyeleri arasında büyükbaba ve büyükanne görülse de şehirdeki aile yapısına genel olarak çekirdek aile yapısı hâkimdir.

3. Boşanma

Osmanlı toplumunda aileyi oluşturan eşler arasındaki ilişki, çeşitli nedenlerle yürütülemediğinde boşanma ile evliliğe son verilmiştir. Boşanmaya, İslam hukukunda izin verilmesine hatta bazı durumlarda kolaylaştırıcı yönlerinin olmasına rağmen İslam dini bu konuya olumlu bakmamıştır. Bu nedenle Osmanlı toplumunda boşanma, devam eden evlilikler karşısında az bir orana sahip olmuştur. Boşanmanın mahkemede gerçekleştirilmesi zorunluluğu yoktur. Bununla birlikte kadı sicillerinde, evliliğin bitirilmesinin üç şekilde olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki erkeğin tek taraflı beyanına dayanan talak, ikincisi kadının hakkı olan mehirinden vazgeçerek eşini ikna etmeye çalıştığı muhâlaa ve üçüncüsü mahkeme kararına bağlı olarak gerçekleşen tefriktir.²⁵ Erkek tarafından istenen boşanmalarda, mali bakımdan kadın ve çocukların iâşe ve bakımı erkek tarafından karşılanmıştır. Kadın tarafından talep edilen boşanmalarda, kadın çoğu zaman parasal haklarından vazgeçmiştir. Ancak kadının mali durumu iyiye erkek tarafından parasal bir talep ile de karşılaşılabilmektedir. Mahkeme kararı ile boşanmalarda ise genelde kadınlar yürümeven evliliklerini sonlandırmak istemişlerdir.²⁶

Boşanmaların sebebi genel olarak geçimsizlik olmuş ve boşanma sırasında anlaşma yolu tercih edilmiştir. Bu tarz boşanmalar incelenen dönem içerisinde Antakya’da da görülmektedir. Örneğin; 8 Mart 1899 tarihinde Antakya kazasının Seferiyye köyünden Zeynep isimli kadın, mehr-i müeccel hakkı olan 50 kuruş ile nafaka hakkından vazgeçtiğini mahkeme huzurunda dile getirmiş, kocasıyla anlaşarak boşanmışlardır.²⁷ Boşanma olayında kadının erkeğe ödeme yaptığı durumlar da bulunmaktadır. Antakya’nın Taşköprü (Taşkapu) köyünden Abdulmennan, aynı köyden Fattum ile 400 kuruş mehr-i muaccel ve 100 kuruş mehr-i müeccel ile nikâhlanmış

²⁵ Veysel Gürhan, “Şer’iyye Sicillerine Göre Mardin’de Ailenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (M. 1689-1750)”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 2, 2018, s. 1301.

²⁶ M. A. Aydın, “Osmanlı Toplumunda Aile”, s. 174.

²⁷ AŞS, 50, 23/120.

ancak daha sonra aralarında anlaşarak boşanmışlardır. Fattum'un 200 kuruş ödeme yapması karşılığında boşanmalarını, 27 Aralık 1908 tarihinde mahkemeye tescil ettirmişlerdir.²⁸.

Gaiplik²⁹ durumu da boşanma için bir sebep olarak kabul edilmiştir. Antakya'nın Şirince Mahallesi'nden Salih kızı Emine adlı kadın, mahkemeye başvurarak gaib kocası Rüstem oğlu Durmuş'un kendisini Halep'te bir handa bain talakla³⁰ boşadığını şahitlerle ispatlamış ve mahkeme tarafından 10 Nisan 1910 tarihinde boşanmaları kayda geçirilmiştir.³¹.

Müslüman ahaliye ait incelenen 92 tereke kaydından 12 kadının boşanmış olduğu belirlenmiştir. Gayrimüslimlere ait 4 tereke kaydında ise boşanma olayı görülmemiştir.

4. Vasi ve Nafaka Tayinleri

İslam hukukunda boşanma sonucunda çocuğun yüksek menfaati korunarak bakım ve gözetimi için anne tarafı, mali yönden ise baba tarafı yetkili kılınmaya çalışılmıştır. Ancak Osmanlı toplumunda baba hayatta değil ise mali açıdan da annenin tercih edildiği durumlar olmuştur.³². Bu duruma ilişkin örnekler Antakya için de mevcuttur. 1 Ağustos 1878 tarihli kayıta Antakya'da Debbus Mahallesi'nden Süleyman Efendi, ölümünden sonra çocuklarının miraslarını yönetmek üzere hanımı Dudu'yu vasi tayin etmiştir.³³. Vasi tayin edilen kişi, genellikle ailenin içinden ya da yakın aile fertlerinden biri olarak tercih edilmiştir. Örneğin; 19 Eylül 1890 tarihinde Antakya'nın Kusayr nahiyesi köylerinden biri olan Ferzele'de ikamet eden İsmail oğlu Hammud vefat edince küçük kızı Hatice için rüşd çağına gelinceye kadar anadan bir amcası Hasan, vasi tayin edilmiştir.³⁴.

Bazı durumlarda da mahkemenin yetim çocuklar için aile dışından güvenilir kişileri vasi tayin ettiği görülmektedir. 10 Ekim 1890 tarihli kayıta, Antakya'nın Rikâbiye Mahallesi'nden Derviş adlı şahsın vefatından sonra küçük oğulları Ahmet, Süleyman ve Abbuş ile küçük kızları Fatma ve Leyla'nın genel işleri için Bolatoğlu Kasap Ahmet vasi tayin edilmiştir.³⁵.

Çocukların vasi tayinleri yapılması sırasında bazen nafaka miktarları da belirlenmiştir. Örneğin, 4 Ocak 1889 tarihinde Antakya'nın Oruçbölüğü Mahallesi'nde ikamet ettiği sırada vefat eden Halil'in oğlu ve 3 kızının vasisi anneleri Rakkuş tayin edilirken bu çocukların her biri için aylık 10 kuruş toplamda 4 çocuk için 40 kuruş nafaka uygun görülmüştür. Bu işin tasarrufu konusunda yine anneleri Rakkuş görevlendirilmiştir.³⁶. Gayrimüslimlerde de çocuklara vasi ve vekil olarak yakın akrabanın tercih edildiği görülmektedir. 9 Aralık 1888 tarihli bir kayıta; Antakya'nın Bityas köyü Ermenilerinden Kıl Barin ile ilgili veraset davasında, mirasçılardan küçük yaşta bulunan çocuk için anne Meryem vekil tayin edilmiştir.³⁷.

Nafaka sadece baba tarafından değil, bazı durumlarda ailenin diğer fertleri tarafından da karşılanmıştır. 21 Mayıs 1890 tarihli belgede Antakya'nın Duttubi Mahallesi'nden Menevşe, fakir durumda olduğu ve küçük kızına bakamadığı için büyük çocukları Mustafa, Mahmut ve Ahmet'ten nafaka talebinde bulunmuştur. Mahkeme annenin talebini kabul etmiş, kadının oğullarının aylık 45 kuruşu fakir anne ve kızının nafaka, elbise ve diğer ihtiyaçları için

²⁸ AŞS, 53, 44/108.

²⁹ Gaiplik (mekud), "yaşadığı hâlde nerede olduğu bilinmeyen ve kendisinden uzun süre haber alınamayan kişi" anlamına gelmektedir. Beşir Gözübenli, "Mekud", <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekud>, Erişim Tarihi: 15.05.2022.

³⁰ Bain talak, " tarafların tekrar bir araya gelebilmesi için yeni nikâh akdinin gerekli sayıldığı boşamadır." H. İbrahim Acar, "Talâk", <https://islamansiklopedisi.org.tr/talak>, Erişim Tarihi: 15.05.2022.

³¹ AŞS, 53, 207/498.

³² M. A. Aydın, "Osmanlı Toplumunda Aile", s. 176.

³³ AŞS, 40, 252/822.

³⁴ AŞS, 45, 6/14.

³⁵ AŞS, 45, 138/285.

³⁶ AŞS, 45, 15/33.

³⁷ AŞS, 45, 10/23.

vermesine karar vermiştir.³⁸ Nafakanın baba dışında ailenin diğer fertleri tarafından da karşılandığına dair bir diğer örnek, 17 Aralık 1890 tarihli kayıttır. Antakya'nın Duttubi Mahallesi'nde ikamet eden Havva adlı kadın, kocası Ali'nin başka bir diyarda gaip durumda olması nedeniyle kendisi ve iki kızı için mahkemeden nafaka talebinde bulunmuştur. Mahkeme; Ali'nin babası Neccar Bekir'in, Havva ve iki kızının nafaka, elbise ve diğer ihtiyaçları için her birine aylık 15 kuruş, toplamda 45 kuruş ödemesine karar vermiştir.³⁹

5. Ailenin Ekonomik Yapısı

Antakya'da bulunan aileler genellikle şehirde zanaat ve ticaretle, köy ve mezralarda da tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamışlardır. İncelenen şer'iyye sicillerinde şehirlerde yaşayan insanların kasap, kazancı, kunduracı, demirci, neccar, kapancı, hasırcı, bıçakçı, debbağ, kaşıkçı, yapıcı, semerci, basmacı, keşşger, attar, tenekeci, değirmenci, kahveci, küspeci, katırcı, eskici, tacir, berber, nalbant, çerçi, hamal, boyacı, çilingir, baklavacı, bakkal, çıkırcı, arpacı, kalaycı, terzi, fırıncı, bastacı, ma'saracı, dökmece, tuzcu gibi meslekleri yaptıkları tespit edilmiştir.

İncelenen şer'iyye sicillerinde bazı meslek sahiplerinin bıraktıkları tereke toplamının oldukça yüksek bazılarının ise oldukça mütevazı olduğu görülmüştür. Örneğin tenekeci esnafından ve Antakya'nın Sofular İslam Mahallesi'nden Mustafa bin Sadullah'ın 1 Mayıs 1881 tarihinde resm-i kısmetten muaf olarak taksim edilen tereke toplamı 418 kuruştur.⁴⁰ Değirmenci esnafından ve Antakya'nın Günlük Arap Mahallesi'nden Ahmet Bayram'ın 7 Eylül 1881 tarihinde taksim edilen tereke toplamı ise 78.812 kuruş 5 paradır.⁴¹ Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve daha fazla veri sunmak amacıyla Antakya kazasında oturan bazı meslek erbabının tereke toplamları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Mesleklere Göre Tereke Toplamı Örnekleri

Meslek Adı	Meslek Sahibinin Adı	Oturduğu Mahalle	Toplam Tereke Miktarı (Kuruş)	Tarihi	Kaynağı (Şer'iyye sicili no, sayfa no/hüküm no)
Nalbant	Nalbant Abdülvehap	Oruç Bölüğü Mahallesi	219.935	31 Mayıs 1884	44, 19/146
Nalbant	Nalbant Şerif	Şeyh Ali Mahallesi	161	8 Kasım 1904	52, 79/181
Debbağ	Tavilzâde Debbağ el-Hâc Şakir Efendi	Rikâbiye Mahallesi	48.637,5	19 Ocak 1879	41, 79/35
Debbağ	Debbağ Abdo	Cami-i Kebir Mahallesi	7.626 kuruş 30 para	31 Aralık 1883	43, 203/1297
Debbağ	Debbağ Hacı Ali	Meydan Mahallesi	40.739	7 Nisan 1886	44, 165/671
Kefşşger	Halepli? Oğlu Kefşşger Halef	Meydan Mahallesi	7.076 kuruş 15 para	19 Mart 1881	42, 201/39
Kefşşger	Kefşşger Hacı Ahmet	Duttubi Mahallesi	17.910 kuruş 20 Para	31 Aralık 1883	43, 65/1282
Kefşşger	Kefşşger Hacı Abdülbaki	Koca Abdi Mahallesi	7.599 kuruş 10 para	28 Kasım 1885	44, 122/586
Kefşşger	Kefşşger Mustafa	Rikâbiye Mahallesi	9.532	2 Ağustos 1886	44, 194/744
Kefşşger	Kefşşger Haliloğlu	Meydan Mahallesi	7.076 kuruş 15 para	19 Mart 1881	47, 201/898
Demirci	Demirci Hasan	Sofular Arap Mahallesi	10.259 kuruş 30 para	23 Kasım 1889	45, 81/169

³⁸ AŞS, 45, 117/241.

³⁹ AŞS, 45, 145/302.

⁴⁰ AŞS, 42, 227/33.

⁴¹ AŞS, 43, 13/120.

Tenekeci	Tenekeci Mustafa	Sofular Mahallesi	İslam	418	1 Mayıs 1881	42, 227/33
Hurdacı	Hurdacı Hacı İbrahim	Rikâbiye Mahallesi		4965 kuruş 25 para	3 Haziran 1901	51, 132/232
Neccar	Neccar Hacı Samet	Dakikiye Mahallesi		18.497 kuruş 20 para	16 Mayıs 1880	42, 125/8
Neccar	Neccar Ali Efendi	Cami-i Kebir Mahallesi	Kebir	12764 kuruş 10 para	16 Nisan 1890	45, 111/228
Neccar	Hacı Samih	Dakik Mahallesi		18.497 kuruş 20 para	11 Mayıs 1880	47, 125/512
Kalaycı	Kalaycı Said	Kanavat Mahallesi	Arap	15.863 kuruş 30 para	4 Temmuz 1891	46, 24/53
Kalaycı	Kalaycı Hasan	Sofular Mahallesi	Arap	6.406	30 Eylül 1891	46, 50/96

Kaynak: AŞŞ, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 51, 52.

Tablodan da anlaşılacağı gibi en fazla terekeye sahip olan kişi Nalbant Abdülvehap, en az terekeye sahip olan kişi ise yine aynı meslekten Nalbant Şerif'tir. Her ikisinin de aynı meslekten olmasına rağmen terekeleri arasındaki fark, kişilerin ekonomik durumlarının sadece meslekleriyle bağlantılı olmadığını göstermektedir.

Ölen kişi tarafından bırakılan miras miktarları da ailenin ekonomik yapısının tespitinde önemli bir yere sahiptir. Tablo:4'te Antakya kaza merkezinde yaşayan Müslüman ahaliye ait tereke toplamlarından örnekler verilmiştir.

Tablo 4: *Antakya Kaza Merkezindeki Müslümanlara Ait Tereke Toplamı Örnekleri*

Kişi Adı	Oturduğu Mahalle	Toplam Tereke Miktarı (Kuruş)	Yılı
El-Hâc Abdülfettah ibn-i Hasan bin Mehmet	Cami-i Kebir Mahallesi	22.719	1294 (1877-1878). ⁴²
Süleyman Efendi ibn-i Defter Emini Salih Efendi	Debbüs Mahallesi	272	1295 (1878-1879). ⁴³
Ali Kavas ibn-i Ali Kavas	Mahsen Arap Mahallesi	91.279	1306 (1888-1889). ⁴⁴
Hundi el-Hâc Abdullah ibn-i el-Hâc Ahmet	Antakya'da Asi Nehri bitişiğindeki Yaşlılar Tekkesi	536 Kuruş 15 para	1306 (1888-1889). ⁴⁵
Hacı Mehmet Efendi bin Mahmut Kılbezgâde	Rikâbiye Mahallesi	7.784	1317 (1899-1900). ⁴⁶
İsmail bin Hüseyin bin Abdullah	Şeyh Ali Mahallesi	138 kuruş 20 para	1316 (1898-1899). ⁴⁷
Hacı Mollazade Mustafa Efendi	Meydan Mahallesi	108.209 kuruş 6 para	1329 (1911). ⁴⁸
Hatice bint-i Halil Hazami	Dört Ayak Sagir Mahallesi	392	1327 (1909-1910). ⁴⁹

Kaynak: AŞŞ, 40, 45, 50, 53

Tereke taksimi sonucunda Antakya kaza merkezinde en fazla miras bırakan kişi, Meydan Mahallesi'nde oturan Hacı Mollazade Mustafa Efendi olmuştur. Bu şahsın terekesi toplamda alacakları tahsil edildikçe dört kez taksim edilmiştir. Birinci taksim 29 Mart 1910 tarihinde yapılmış ve terekesi 41.604 kuruş, ikinci taksim 4 Haziran 1910 tarihinde yapılmış ve terekesi 52.926 kuruş 30 para, üçüncü taksim 7 Mart 1911 tarihinde yapılmış ve terekesi 9.177 kuruş 16 para, dördüncü ve son taksim ise 12 Nisan 1911 tarihinde yapılmış ve terekesi 4.501 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu son taksim ile birlikte Hacı Mollazade Mustafa Efendi, terekelerinin

⁴² AŞŞ, 40, 153/524, Antakya kaza merkezinde bu sicil defterinde yer alan en yüksek toplam tereke miktarıdır.

⁴³ AŞŞ, 40, 251/821, Antakya kaza merkezinde bu sicil defterinde yer alan en düşük toplam tereke miktarıdır.

⁴⁴ AŞŞ, 45, 52/112, Antakya kaza merkezinde bu sicil defterinde yer alan en yüksek toplam tereke miktarıdır.

⁴⁵ AŞŞ, 45, 28/61, Antakya kaza merkezinde bu sicil defterinde yer alan en düşük toplam tereke miktarıdır.

⁴⁶ AŞŞ, 50, 51/102, Antakya kaza merkezinde bu sicil defterinde yer alan en yüksek toplam tereke miktarıdır.

⁴⁷ AŞŞ, 50, 7/14, Antakya kaza merkezinde bu sicil defterinde yer alan en düşük toplam tereke miktarıdır.

⁴⁸ AŞŞ, 53, 229/557, Antakya kaza merkezinde bu sicil defterinde yer alan en yüksek toplam tereke miktarıdır.

⁴⁹ AŞŞ, 53, 68/157, Antakya kaza merkezinde bu sicil defterinde yer alan en düşük toplam tereke miktarıdır.

toplamı olan 108.209 kuruş 6 para değerinde miras bırakmıştır.⁵⁰ Hacı Mollazade Mustafa Efendi'nin terekesinin alacakları tahsil edildikçe yeniden taksim edilmesi, tereke kayıtları ile izah edilen ailenin ekonomik durumu konusunda dikkatli olunması gerektiğini bir kere daha hatırlatmıştır. Aksi halde son yapılan taksim sonucuna göre 100.000 kuruş üzerinde bir değer ile miras bırakan bir şahsı sıradan bir miras miktarı olan 4.501 kuruş ile karıştırma durumu söz konusu olabilir.

Kırsal kesimde genel itibariyle tereke miktarının düştüğü göze çarpmaktadır. Tablo: 5'de de görüleceği üzere Müslüman ahali arasında en fazla terekeye sahip olan kişinin 18.604 kuruşu,⁵¹ en düşük terekeye sahip kişinin ise 117 kuruş 10 parası bulunmaktadır.⁵²

Tablo 5: Köy Yerleşimlerdeki Müslümanlara Ait Tereke Toplamı Örnekleri

Kişi Adı	Oturduğu Köy	Toplam Tereke Miktarı (Kuruş)	Yılı
El-Hâc Mehmet ibn-i Muhammed Koca	Antakya'ya bağlı Seldiran Köyü'ne tabi İlkizköprüler Köyü	18.604	1294 (1877). ⁵³
Derviş bin Mehmet	Antakya'da Redif Taburu Kışlahanesi'nde vefat etmiş Reyhaniye Nahiyesi'ne bağlı	117 kuruş 10 para	1293 (1877). ⁵⁴
El-hac Ali ibn-i Mustafa Hacı	Sabuniye Köyü	12.175 kuruş 20 para	1307 (1889). ⁵⁵
Kürd Ali ibn-i Halil	Kilis Kazası Com Nahiyesi Divanlı Köyü	562 kuruş 30 para	1306 (1889). ⁵⁶
Emine bint-i Yusuf Hoca	Süveydiye Nahiyesi Levşiye Köyü	4572 kuruş	1316 (1898). ⁵⁷
Abdullah ibn-i Salih Şerruf	Süveydiye Nahiyesi Vadi-i Cerep Köyü	180 kuruş 25 para	1317 (1899). ⁵⁸
Selim bin Ahmet Hızır	Abbare Köyü	505 kuruş 20 para	1326 (1909). ⁵⁹

Kaynak: AŞS, 40, 45, 50, 53

Gayrimüslim 4 kişinin terekesinde ise en yüksek tereke taksim miktarı 15 Kasım 1899 tarihinde 16.241 kuruş 30 para⁶⁰ olurken en düşük tereke taksim miktarı 8 Eylül 1899 tarihinde 583 kuruş 20.⁶¹ para olarak tespit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda gayrimüslim ahaliye ait bazı tereke örnekleri verilmiştir.

Tablo 6: Gayrimüslimlere Ait Tereke Toplamı Örnekleri

Kişi Adı	Oturduğu Mahalle/Köy	Toplam Tereke Miktarı (Kuruş)	Yılı
Meryem bint-i Maran	Hammare/Hummare Mahallesi	1316 kuruş 20 para	1295 (1878). ⁶²
İlyas veled-i Şeyh Bitros veled-i Şeyh Cebbûr	Kusayr Nahiyesi Suriye Köyü	2.120 kuruş 20 para	1316 (1899). ⁶³

⁵⁰ AŞS, 53, 229/557, 340/921, 346/943, 365/1003.

⁵¹ AŞS, 40, 140/484.

⁵² AŞS, 40, 29/111.

⁵³ AŞS, 40, 140/484, Antakya kaza merkezine bağlı köylerden bu sicil defterinde yer alan en yüksek toplam tereke miktarıdır.

⁵⁴ AŞS, 40, 251/821, bu sicil defterinde yer alan köylerden en düşük toplam tereke miktarıdır.

⁵⁵ AŞS, 45, 69/145, Antakya kaza merkezine bağlı köylerden bu sicil defterinde yer alan en yüksek toplam tereke miktarıdır.

⁵⁶ AŞS, 45, 69/145, Antakya kaza merkezine bağlı köylerden bu sicil defterinde yer alan en yüksek toplam tereke miktarıdır.

⁵⁷ AŞS, 50, 87/165, bu sicil defterinde yer alan köylerden en yüksek toplam tereke miktarıdır.

⁵⁸ AŞS, 50, 67/131, Antakya kaza merkezine bağlı köylerden bu sicil defterinde yer alan en düşük toplam tereke miktarıdır.

⁵⁹ AŞS, 53, 46/113.

⁶⁰ AŞS, 50, 87/165.

⁶¹ AŞS, 50, 72/138.

⁶² AŞS, 40, 161/530.

⁶³ AŞS, 50, 21/41.

Bogos veled-i Temurcioğlu	Artin Süveydiye Nahiyesi Hızırbey Köyü	583 kuruş 20 para	1317 (1899). ⁶⁴
Bedros veled-i Serkis	Süveydiye Nahiyesi Bityâs Köyü	16.241 kuruş 30 para	1317 (1899). ⁶⁵

Kaynak: AŞS, 40, 50.

6. Ailenin Yaşadığı Mekân ve Kullandığı Eşyalar

Aile hayatının toplumdaki uzak, mahremiyet sınırları içerisinde olması gerekliliği düşüncesi, ailenin yaşadığı mekânların mimarisi üzerinde de etkili olmuş ve merkezi avlulu geleneksel ev tipi Antakya’da da tercih edilmiştir. Bu tür evlerde meskenin dışında olan kiler, mutfak ve helâ gibi yerler de merkezi avluya açılmaktadır.⁶⁶ Meskenler ise genelde tek ya da iki katlı olarak inşa edilmiştir. Bunlardan tek katlı olarak inşa edilenlerine tahtani, iki katlı olarak inşa edilenlerine ise fevkani isimleri verilmiştir.⁶⁷ Yine sicil kayıtlarında menzil ya da beyt tabirleri, insanların yaşadıkları mekânı adlandırmak için kullanılmıştır.⁶⁸ Antakya şehir merkezinde bulunan evler bitişik yapıdadır. Bu durum sicillerdeki kayıtlarda “etrafi erbaa...ile mahdut” olarak geçmektedir.⁶⁹ Sicillerde yer alan terekelerden hareketle Antakya’da taşınmazların değerlerine dair örnekler Tablo:7’de verilmiştir.

Tablo 7: Antakya’da Bulunan Taşınmazların Değerlerine Dair Örnekler

Taşınmazın Cinsi	Mevkii	Fiyat/Kuruş	Tereke Sahibi	Tereke Tarihi
Bir bab menzilin tamamı. ⁷⁰	Antakya’da Cami-i Kebir Mahallesi	5.000	Hacı Abdülfettah	6 Eylül 1877
Bir bab menzilin yarısının 3/4 hissesi. ⁷¹	Antakya’da Rikâbiye Mahallesi	1.667	Tavilzâde Debbağ el-Hâc Şakir Efendi	17 Ocak 1879
Bir bab menzil ve müştemilatı. ⁷²	Antakya’da Mukabirus Karyesi	1.500	Hüsnü oğlu Hüsnü	16 Ağustos 1883
Bir bab menzil. ⁷³	Antakya’da Oruç Bölüğü Mahallesi	15.000	Nalbant Abdülvehap	31 Mayıs 1884
Beş gözlü ve bir ahır olan menzil. ⁷⁴	Antakya’da Mahsen-i Arap Mahallesi	15.000	Ali Kavas	13 Temmuz 1889
Bir bab harem dairesi ile selamlık olan menzilin 96 hissedenden ibaret 17 hissesinin 7 hissesi. ⁷⁵	Antakya’da Akbaba Mahallesi	6.000 (Toplamda yaklaşık 85.000 kuruş değerinde)	Fincanzâde Abdülcelil Efendi	27 Temmuz 1891
Bir bab menzilin çeyrek hissesi. ⁷⁶	Antakya’da Şeyh Ali Mahallesi	3.000	Mustafa Efendi	16 Şubat 1880
Bir bab menzilin yarım hissesi. ⁷⁷	Antakya’da Saha Mahallesi	5.000	Hacı Bilal Efendi	14 Haziran 1896

⁶⁴ AŞS, 50, 72/138.

⁶⁵ AŞS, 50, 87/165.

⁶⁶ Samiye Tunç, Tanzimat’tan I. Meşrutiyet’e Antakya’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1839-1876), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2020, s. 186.

⁶⁷ AŞS, 40, 25/89.

⁶⁸ AŞS, 40, 38/142.

⁶⁹ AŞS, 40, 65/225, AŞS, 40, 54/196. Bu belgede; Kasım bin Süleyman adlı şahsın Camii Kebir Mahallesi’ndeki evi, “etrafi erbaadan malik Şakir Efendi veresesı ve Basriyelizade Ahmet Efendi menzilleri ve mescidi şerif ve tariki has ile mahdut bir bab menzilin...” şeklinde tarif edilmiştir.

⁷⁰ AŞS, 40, 153/524.

⁷¹ AŞS, 41, 79/35.

⁷² AŞS, 43, 172/1179.

⁷³ AŞS, 44, 19/146.

⁷⁴ AŞS, 45, 52/112.

⁷⁵ AŞS, 46, 40/83.

⁷⁶ AŞS, 47, 99/375.

⁷⁷ AŞS, 48, 20/50.

Bahçeli hane. ⁷⁸	Antakya'ya tabi Muğayrun Köyü	2.000	Diyab Attar Süleyman oğlu	15 Nisan 1905
Bir bab hane. ⁷⁹	Antakya'ya tabi Kişkinit Köyü	900	Kel Ahmet oğlu Ahmet	25 Mayıs 1910

Kaynak: AŞS, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 52, 53.

Bir evin değeri ve içerisinde bulunan eşyalar şer'iyye sicillerinde sıklıkla geçmektedir. Zengin olan kişiler ile daha mütevazı imkânlarla sahip olan kişilerin evlerinin değeri, kullandıkları eşyaların çeşitliliği ve değerleri değişiklikler göstermektedir. Örneğin 13 Mart 1877 tarihli kayıta Mukbil Mahallesi sakinlerinden olan Abdullah'ın kızı Nefise'nin akrabaları tarafından paylaşılmayan terekesinde; Antakya'nın Şenbek Mahallesi'nde olan dört tarafı çevrili bir ev, tamamı 164 kuruş kıymetinde bir tencere, bir döşek, bir yorgan, iki sahan, iki mertebani (çanak-çömlek), bir sandık, bir izar, iki yastık ve 60 kuruş kıymetinde bir çift altın küpe ve yüzük, 75 kuruş kıymetinde bir havan, bir yorgan, bir kazan, üç batman yün, bir entari ve dört keçe mintan zikredilmiştir.⁸⁰ Terekede kayıtlı eşya ve bu eşyaların değerlerinden Abdullah'ın kızı Nefise'nin oldukça sade bir hayat sürdüğü söylenebilir.

Antakya'nın Mahsen Arap Mahallesi'nde vefat eden İbrahim oğlu İsmail'in 29 Eylül 1898 tarihinde taksim edilen terekesinde mallarının toplam değeri ise 1.445 kuruş 20 paradır. Yapılan değer tespitine göre; 4 adet basma bezli döşek 160 kuruş, 4 adet basma yüzlü yorgan 120 kuruş, 12 adet büyük çit yüzlü yastık 120 kuruş, 1 adet zahire ambarı 90 kuruş, 1 adet sandık 30 kuruş, 1 adet büyük kazan 100 kuruş, 2 adet bakır tencere 40 kuruş, 4 adet bakır sahan 40 kuruş, 1 adet yün palto 80 kuruş, 1 adet Trablüş kuşağı 100 kuruş, 1 adet entari 80 kuruş, 1 adet dimi entari 75 kuruş, 3 adet ipek gömlek 95 kuruş, 2 adet beyaz gömlek 15 kuruş, 1 adet bakır leğen 95 kuruş, 1 adet saat 60 kuruş, 1 adet çifte tüfenk 140 kuruş, 1 adet fes ile püskül 10 kuruş, 4 adet sırlı 3 adet habye 30 kuruş, 3 adet müstamel hasır 20 kuruştur.⁸¹ Bir önceki örnekteki Nefise ile kıyaslandığında İbrahim oğlu İsmail'in terekesindeki eşyaların çeşitliliğinin daha fazla olduğu görülmektedir.

Gayrimüslim ailelerin evlerinde gündelik kullandıkları eşyalar da neredeyse Müslüman ailelerin kullandıklarıyla aynıdır. Örneğin Antakya'nın Süveydiye Nahiyesi Bityas Köyü'nden Bedros'un oğlu Serkis'in toplam terekesi 16.241 kuruş 30 para olup terekesinde bulunan eşyaları; 1 tane 100 kuruş değerinde çifte tüfenk, 1 tane 35 kuruş değerinde pala bıçak, 1 tane 125 kuruş değerinde büyük saat, 2 tane 100 kuruş değerinde sandık, 3 tane 225 kuruş değerinde basma yüzlü yün döşek, 6 tane çit yüzlü 250 kuruş değerinde yorgan, 115 kuruş değerinde 2 tane büyük yün minder ile 2 tane küçük minder, 180 kuruş değerinde 3 tane yün yastık ile 6 tane pamuk yastık, 125 kuruş değerinde 1 tane büyük zahire ambarı, 60 kuruş değerinde 2 tane keçeden çuval, 45 kuruş değerinde 1 tane küçük kazan, 20 kuruş değerinde 1 tane leğen ile ibrik, 60 kuruş değerinde 1 tane selle, 28 kuruş değerinde 1 tane lakın, 50 kuruş değerinde 2 tane tencere, 35 kuruş tutarında 4 tane sahan 3 tane mertebeni, 25 kuruş değerinde 1 tane sini, 35 kuruş değerinde 1 tane küçük halı, 12 kuruş değerinde 2 tane küçük tava, 0,5 kuruş değerinde 1 tane şamdandır.⁸²

Her ne kadar ekonomik imkânlar yaşam standartları üzerinde etkili olup kullanılan eşyaların çeşitliliği ve maddi değerlerinde farklılıklar oluştursa da aslında gördükleri işler açısından evlerdeki eşyalar benzerlikler gösterir. 40 ile 53 numaralar arasındaki Antakya Şer'iyye Sicilleri'nin taranması sonucunda hemen hemen her ailede bulunan ev ve mutfak eşyalarının döşek, yastık, yorgan, kilim, sandık, seccade, sahan, tava, tencere, kazan, sini, çay ibriği, kahve değirmeni, leğen, tas olduğu görülmüştür. Altın, gümüş ve elmas gibi ziynet

⁷⁸ AŞS, 52, 108/24.

⁷⁹ AŞS, 53, 229/556.

⁸⁰ AŞS, 40, 65/225.

⁸¹ AŞS, 49, 113/108.

⁸² AŞS, 50, 87/237.

eşyalarının olup olmaması ile giyim eşyalarının çeşitliliği ve özellikleri ise ailenin ekonomik yapısıyla doğrudan orantılı olmuştur⁸³. Yüksek ve düşük gelirli aileler olmakla birlikte Antakya’da ailelerin daha çok orta gelir düzeyine sahip olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Antakya’da da aile, İslam hukuku çerçevesinde şekillenmiştir. Aileyi ilgilendiren her türlü konuda mahkeme, mağduriyetlerin yaşanmaması için adil bir işleyiş yürütmüştür.

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Antakya’daki ailelerin ortalama nüfusu incelenen tereke kayıtlarına göre 5-6 kişi civarındadır. Müslüman ailelerde en fazla çocuk sayısı 13, gayrimüslim ailelerde ise 5’tir. Kız-erkek çocuk oranında çok fazla bir fark bulunmamaktadır. Birden fazla kadın ile evli olan kişiler olmakla birlikte evliliklerin genelde tek eşli olduğu görülmektedir.

Evliliklerin boşanma ile sonuçlanması durumunda genellikle çocukları ve kadınları koruyan nafaka gibi tedbirlerin bazen erkekler için de kullanıldığı tespit edilmiştir. Çocuklar mali ve sosyal yönden korunmaya çalışılmış, genellikle anne ya da baba vasi tayin edilmiştir. Anne ve baba dışında bir vasi tayin edilme durumunda ise yakın akrabadan biri, akrabanın olmaması durumunda da liyakatli ve güvenilir bir kişi tercih edilmiştir. Sicillerden anlaşıldığı kadarıyla bu uygulama Müslüman ve gayrimüslim ailelerde benzerlik göstermektedir.

İncelenen tereke kayıtlarında en yüksek miras değerinin 108.209 kuruş 10 para, en düşük miras değerinin ise 117 kuruş 10 para olduğu görülmüştür. Bununla birlikte Antakya’da yaşayan ailelerin sahip olduğu ortalama miras değeri 7-8 bin kuruş arasındadır. Antakya kazasının kırsal kesiminde yaşayan ailelerin ekonomik durumları, kaza merkezinde yaşayanlara göre daha az düzeyde olmuştur. Merkezde yaşayan aileler geçim kaynağını zanaat ve ticaretten, köylerde yaşayanlar ise tarım ve hayvancılıktan sağlamışlardır.

Kaza merkezinde ailenin yaşadığı mekânların kırsal kesimde bulunanlara göre daha kıymetli olduğu tespit edilmiştir. Bu kıymet, kaza merkezinde 15.000 kuruşu bulurken kırsal kesimde 900 kuruştur. Yine bu meskenlerde kullanılan eşyalar hem nitelik hem de nicelik yönünden çoğu zaman köylerde daha sade bir görünümde olmuştur.

KAYNAKÇA

Antakya Şer‘iyye Sicilleri

No: 40, H. 1293-1295 / 1876-1878

No: 41, H. 1295-1296 / 1878-1879

No: 42, H. 1296-1298 / 1878-1881

⁸³ Ancak bazen köklü ve varlıklı bir aileye mensup olan yönetici konumundaki kişinin dahi terekesinde çok çeşitli ve değerli eşyalar bulunmasına rağmen bazı nedenlerden dolayı nakit ve mücevherata rastlanmama durumu olabilmektedir. Bkz. Faruk Söylemez, “Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Abdurrahman Paşa’nın Terekesi”, *History Studies*, Volume 5, Issue 5, 2013, s. 269. Kimi zaman da yönetici konumundaki kişinin terekesinde değerli eşyalar, nakit ve mücevherata yer verilirken halı, kilim, yatak, yastık gibi mefruşat belirtilmemiştir. Bkz. Faruk Söylemez, “Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa’nın Muhallefâtı”, *OTAM Dergisi*, S. 27, 2010, s. 173. Müsadere işlemine tabi tutulan terekelerle sıradan kişilerin terekeleri arasında bu tarz farklılıkların olması doğaldır.

No: 43, H. 1298-1301 / 1880-1884

No: 44, H. 1301-1306 / 1883-1889

No: 45, H. 1306-1308 / 1889-1891

No: 46, H. 1308-1310 / 1890-1893

No: 47, H. 1311-1313 / 1893-1896

No: 48, H. 1313-1315 / 1895-1898

No: 49, H. 1315-1316 / 1897-1899

No: 50, H. 1316-1318 / 1898-1901

No: 51, H. 1318-1321 / 1900-1904

No: 52, H. 1320-1326 / 1902-1908

No: 53, H. 1326-1329 / 1908-1911

Diğer Kaynaklar

Acar, H. İbrahim, “Talâk”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/talak>, Erişim Tarihi: 15.05.2022.

Aydın, Mehmet Âkif, “Mehir”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehir>, Erişim Tarihi: 15.05.2022.

Aydın, Mehmet Akif, “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Günümüzde Aile, Uluslararası Aile Sempozyumu (2-4 Aralık 2005 İstanbul)* (ed. Ömer Çaha), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, ss. 165-176.

Aydın, Mehmet Akif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985.

Bozkurt, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, TTK Yayınları, Ankara 1999.

Çelik, Mehmet Yusüf, *50 No’lu Antakya Şer’iyye Sicili (H.1316-1318 / M. 1898-1901)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2012.

Çelik, Mehmet Yusüf, “Antakya Şer’iyye Sicilleri”, *Hatay Araştırmaları II*, (Ed: Ahmet Gündüz – Selim Kaya), Antakya 2016, ss. 41-65.

Demirbaş Şahin, İmran, “Şer’iyye Sicillerinin Önemi ve Çanakkale Şer’iyye Sicilleri”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, C.3, S.3, 2005, ss. 137-155.

Duben, Alan, *Kent, Aile, Tarih*, (çev. Leyla Şimşek), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Gözübenli, Beşir, “Mefkud”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mefkud>, Erişim Tarihi: 15.05.2022.

Gürhan, Veysel, “Şer’iyye Sicillerine Göre Mardin’de Ailenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (M. 1689-1750)”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 2, 2018, ss. 1292-1306.

Kavuncu, Muallâ, “Osmanlılarda Aile ve Kadın”, *Dinî Araştırmalar*, C. II, S. 4, 1999, ss. 143-168.

Köstüklü, Nuri, “Osmanlı-Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (19. YY. Örnekleri Çerçevesinde)”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I, S. 1, 2008, ss. 17-26.

Kurt, Abdurrahman, “Osmanlı Aile Yapısı”, *Muhafazakâr Düşünce*, C.8, S. 31, 2012, ss. 119-136.

Özbay, Ferhunde, *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Özcan, Tahsin, “Muhallefât”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhallefat>, Erişim Tarihi: 29.05.2022.

Özdemir, Rifat, “Kırşehir’de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı”, *Osmanlı Araştırmaları IX*, İstanbul 1989, ss. 101-157.

Öztürk, Mustafa, *Tarih Felsefesi*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2010.

Öztürk, Said, “Osmanlı Ailesinde Çok Evlilik”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 110, 1996, ss. 54-57.

Söylemez, Faruk, “Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Abdurrahman Paşa’nın Terekesi”, *History Studies*, Volume 5, Issue 5, 2013, ss. 253-271.

Söylemez, Faruk, “Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Ömer Paşa’nın Muhallefâtı”, *OTAM Dergisi*, S. 27, 2010, ss. 165-194.

Tunç, Samiye, *Tanzimat’tan I. Meşrutiyet’e Antakya’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1839-1876)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2020.